

I. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti Dış Politikası'nın Genel Bir Değerlendirmesi

Mahmut BOLAT*

Özet

Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılı, deyim yerindeyse devletin hemen hemen tüm iç meselelerinin uluslararası bir boyuta taşındığı ve Osmanlı Devleti'ne yabancı müdahalesinin had safhaya ulaştığı bir dönem olmuştur.

Bu dönemde Osmanlı devlet adamları, bir yandan bu dış müdahaleleri önleme gayreti içerisinde, bir yandan da devleti ayakta tutma uğraşı içerisinde olmuşlardır.

Bu çalışma, dönemin dış politik olaylarının derinlemesine incelenmesinden ziyade, dönemin Osmanlı dış politikasına genel hatlarıyla bir çerçeve çizmek amacı taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, II. Abdülhamid, İttihat- Terakki, Osmanlı Devleti, İngiltere.

An Overview the Foreign Policy of Ottoman State from First Constitutional Period to First World War

Abstract

The last fifty years of the Ottoman State turned out to be a period when almost all internal affairs of the State, so to say, gained an international dimension and the foreign interference reached to its peak.

During this period, the Ottoman Statesmen were in an effort both to prevent the foreign interference and to maintain the existence of the State.

This study aims to provide a frame of the Ottoman foreign policy in general terms rather than examine the foreign political events in details.

Key Words: Foreign Policy, Abdülhamid II, İttihat- Terakki, The Ottoman State, England.

Giriş

1789'da patlak veren Fransız İhtilali ve 19. Yüzyıl başlarında gerçekleşen Napolyon Savaşları ile Avrupa'da temelinden sarsılmış olan sınırları ve siyasi güç dengesini yeniden oluşturmak amacıyla yapılan 1815 tarihli Viyana Kongresine¹ Osmanlı Devleti, Düvel-i Muazzama olarak anılmakla birlikte çağrılmamış ve Avrupa Devletleri topluluğunun bir üyesi olarak sayılmamıştır.² Bununla birlikte Viyana Kongresi ile oluşturulmak istenen düzeni kabullenmek zorunda kalmıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mbolat@ahievran.edu.tr

¹ Hüner Tuncer, "Viyana Kongresi, "Doğu Sorunu" ve Büyük Güçler", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 61.

² Vakur Versan, "Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan Sonra Batı Devletleri Hukukunun Benimsenmesi", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler, TTK Bas. Ankara, 1999, s.106.

Viyana Kongresi'nin sonucunda Avrupa'da kurulan sistemin iki sapma noktası, milliyetçilik ve Doğu sorunu olmuştur. Kongreye katılan devletler genel olarak milliyetçiliğe karşı bir tutum belirlemekle birlikte, bu yöndeki hareketler özellikle Osmanlı'nın Balkan toprakları üzerinde durmamıştır.³

Batılıların "Doğu Sorunu"⁴ olarak nitelendirdikleri mesele ise bir bakıma, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde giriştikleri üstünlük kurma ve bu topraklardan pay kapma yarışına verilen ad olarak nitelendirilebilir.⁵

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı toprakları üzerinde yayılmaya çalışan iki devlet Rusya ve Fransa olmuştur. Rusya, sıcak denizlere ulaşabilmek için Boğazları isterken, Fransa, sömürgelerini XVIII. yüzyılda İngiltere'ye kaptırdıktan sonra gücünün dünyanın uzak köşelerine değil, kendine yakın olan Ortadoğu'ya ve Kuzey Afrika'ya yeteceğini anladığından dolayı kendisine Osmanlı topraklarını hedef olarak belirlemiştir.

Bu doğrultuda, 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi sadece İngiltere'yi değil Rusya'yı da telaşlandırmış⁶ ve sonuçta, çıkarları ile tamamen ters düşen bu durum karşısında İngiltere ve Rusya, Fransa'yı Mısır'dan çıkartmışlardır.⁷ İngiltere'nin çok önem verdiği sömürgelerine giden yol üzerindeki topraklara Osmanlı Devleti'nin sahip olması, bu toprakları Osmanlı Devleti'nin bir bakıma İngiltere adına özellikle Rusya'ya karşı koruması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Fakat İmparatorluğun gücünü iyice kaybetmesinden dolayı İngiltere, Osmanlı'nın bu toprakları kendi başına koruyamayacağını düşünmeye başlamış, bundan sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası gütmeye başlamıştır.⁸ İşte bu devre, 1878'e kadar sürecek olan Osmanlı Devleti'nin "denge politikası" içinde İngiltere'ye dayandığı dönemdir.

Mısır sorunu çözüme kavuştuktan sonra İngiltere, Boğazların kapalılık ilkesini de sağlamak için harekete geçmiş ve bunu da uluslararası bir güvenceye bağlamak istemiştir. İngiltere'nin bu isteği karşısında 1841'de İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti arasında Londra Boğazlar sözleşmesi imzalanmıştır.⁹

Bu tarihten sonra Rus Çarı tarafından, Osmanlı Devleti'nin yıkılıp topraklarının paylaşılmasına yönelik 1844'te ve 1853'te önerileri olmakla birlikte bu konu İngiltere tarafından dikkate alınmamıştır.¹⁰

³ Tuncer, a.g.m, s.63. Viyana Kongresi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih, 1789-1914*, TTK. Bas. Ankara, 1997, s.74.-78

⁴ Geniş bilgi için bkz. Bayram Kodaman "Şark Meselesi", *Prof Dr. Abdülhaluk N. Çay Armağanı*, C.I Ankara, 1998, s. 624-636.

⁵ Haluk Ülman, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu", *TCTA*, C.I, İletişim Yay. İstanbul bty. s.272.

⁶ Fahir Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, C.I, 8.Baskı, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1992, s.45.

⁷ 27 Mart 1820'de İngiltere ve Fransa arasında yapılan Amiens Barışına Göre, Fransa Mısır'dan askerini çekecektir. Bu barışın 8. 9. 17. ve 19. maddeleri Osmanlı Devleti'ni ilgilendirmekteydi. 8. madde ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Fransa'nın Mısır'ı işgal etmeden önceki şekliyle devam edecektir. Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl ...*, s. 60-61.

⁸ Ülman ,a.g.m.,s.272-273.Armaoğlu, *20.Yüzyıl....*,s. 44-45.

⁹ Ülman,a.g.m.s.275.

¹⁰ 1854-1856 Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Paris Barış Konferansı (30 Mart 1856) ile Osmanlı Devleti Avrupa'nın bir parçası sayılmış ve toprak bütünlüğünün güvencesi Avrupa Devletlerinin ortak güvencesi altına verilmiştir. Böylelikle İngiltere Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikayı Fransa ve Rusya'ya da benimsetmiştir. Fakat bu hükümlere rağmen Osmanlı Devleti'nin dağılması ve dış müdahaleler durmamıştır. a.g.m.s. 272-278. Paris Barış Konferansı ile ilgili ayrıca bkz. Tayfur Erdoğdu, "1826 Paris Kongresi-1878 Berlin Kongresi arasında Osmanlı Dış Politikası", *Çağdaş Türk diplomasisi...*, s-149-172, Nuri Yurdusev-Esin Yurdusev; "Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler

Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılına gelindiğinde ise bu dönem bir bakıma, Doğu Sorununun son aşaması olarak kabul edilebilir. Bu dönemde, Osmanlı'nın iç meselesi olarak ortaya çıkan her sorun kısa bir süre içerisinde uluslararası bir problem haline dönüşmüştür. Dolayısıyla bu dönemde Osmanlı diplomatları yoğun dış müdahaleleri mümkün olduğunca engellemek uğraşı içerisinde olmuşlardır.¹¹

1876-1908 Dönemi Osmanlı Dış Politikası

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı özellikle, Rusya'nın 1870'lerden sonra izlediği Panislavist politikalar yüzünden ortaya çıkmıştır. Rusya, Bulgaristan Kilisesi'nin Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmasını sağladıktan sonra, bu kilise üyeleri kanalıyla Balkanlar'da çok yoğun bir propagandaya başlamıştır. Böylelikle Balkanlarda karışıklık çıkartıp tüm Balkan milletlerini ayaklandırarak tarihi amacına ulaşabileceğini hesaplamıştır.

1875'te Hersek'te çıkan ayaklanmayı Osmanlı Devleti bastıramamış ve bunun üzerine Bosna-Hersek'e bir takım ayrıcalıklar vermek zorunda kalmışsa da olayların önüne geçmeyi başaramamıştır.¹² Avusturya ise, Balkanlar'ı karıştıran bu Slav politikasının, kendi ülkesinde bulunan Slavlar vasıtasıyla yaratacağı olumsuz etkilerden dolayı Balkanlar'da mevcut statükonun korunmasına yönelik politikalar izlemek zorunda kalmıştır. Hatta Hersek isyanında Osmanlı Devleti'ne dolaylı da olsa yardım etmeye çalışmıştır.¹³

Avusturya'nın bu türden çabalarına rağmen Balkanlar'daki bu ayaklanmalar durdurulamamış bunun üzerine Avusturya, Rusya ve Almanya 1876 ilkbaharında Balkanların mevcut durumunu görüşmek üzere Berlin'de bir konferans düzenlemişlerdir. Bu devletler, Osmanlı Devleti'ne verdikleri bir nota ile Balkanlarda bir takım ıslahatların yapılması talebinde bulunmuşlardır. İngiltere, bağımsız bir devletin egemenlik hakları ile bağdaştıramadığı için bu notaya (Berlin Memorandumu) girmemiştir.¹⁴ İngiltere'nin bu tavrı memorandumun hükümsüz kalmasına yol açmıştır.

Ayaklanmaya, 2 Temmuz 1876'da Sırbistan ve Karadağ'da katılmıştır. Avusturya ile Rusya soruna şimdilik karışmamayı tercih etmişken savaşta Osmanlı Devleti'nin üstün gelmeye başlaması Rusya'yı harekete geçirmiş ve Rusya, Osmanlı Devleti'nden derhal savaşa son vermesi talebinde bulunmuştur. Bu durumun çözümü için 12 Aralık 1876'da Rusya, Avusturya, Fransa ve Almanya İstanbul Konferansında bir araya gelmişler fakat sorun çözümlenememiş Rusya ile Osmanlı Devleti anlaşma sağlayamamışlardır.¹⁵

Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin iç politikasında önemli bir gelişme yaşanmış ve bir süredir Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyeti ilan ettirebilmek için faaliyette bulunan Genç Osmanlıların çabası ile V. Murat tahttan indirilmiş ve yerine Meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit tahta çıkmıştır (31 Ağustos 1876).

Bu yılın 12 Aralık'ında büyük devletler Andrassy Notası'ndaki hususları ve Bosna-Hersek ile Bulgaristan'a özerklik verilmesi konusunu görüşmek üzere İstanbul'da toplanmışlardır. Bu konferansın hem Osmanlı Devleti aleyhine alacağı kararları engellemek ve hem de bu vesile ile Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışılmasını önlemek amacıyla hazırlanan Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesi uygun görülmüş ve bunun sonucu olarak 23 Aralık 1876'da

Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999, s. 137-147.

¹¹ İlber Ortaylı, “Osmanlı Diplomasisi ve Dış İşleri Örgütü”, *TCTA*, C.I.s. 278.

¹² Ateş, a.g.e.,s. 391.

¹³ Rıfki Salim Burçak, *Siyasi Tarih (Ders Notları)*, Ankara, 1984, s. 9.

¹⁴ Ateş, a.g.e., s.391.

¹⁵ a.g.e.,s. 392.

Kanun-ı Esasi ile birlikte Meşrutiyet¹⁶ ilan edilmiştir. Kanun-ı Esasi ile ortaya konulan toprak bütünlüğü prensibi büyük devletlerin Bosna–Hersek ve Bulgaristan için talep ettiği muhtariyet ile bağdaşmadığından konferans bir sonuç almadan dağılmıştı. Fakat bu durum Rusya’ya, Osmanlı Devleti’ne savaş açmak için aradığı bahaneyi vermişti.¹⁷

Bu dönemde Balkanlardaki gelişmeler karşısında tarafsız kalmayı tercih eden İngiltere’nin, tekrar Rusya’ya cephe almaya başladığı görülmektedir. Ki bu noktada, İngiltere’nin Osmanlı büyükelçisi Henry Elliot konferansa İngiltere temsilcisi olarak katılmış ve hatta konferansta Osmanlı Devleti’ni destekleyerek konferans kararlarının Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesinde büyük payı olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Rusya, Balkanlarda yapılmasını istediği reformlar için yeni bir konferans toplanması teklifinde bulunmuş ise de bu teklifin Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi üzerine 24 Nisan 1877’de Osmanlı’ya savaş ilan etmiştir. Böylece, 1875 Bosna-Hersek isyanı ile patlak veren olaylar, Osmanlı Devleti için ağır sonuçlar ortaya çıkaracak olan bir savaşın çıkmasına neden olmuştur.¹⁸

İngiltere ve Avusturya’nın engelleme çabalarına rağmen başlayan savaşın sonunda, ağır bir mağlubiyete uğrayan Osmanlı Devleti açısından oldukça ağır hükümler taşıyan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması¹⁹ imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Rusya, Panislavist politikalarından²⁰ beklentilerini fazlasıyla kazanmış gibi görünmekteydi.

Osmanlı Devleti, kendisi açısından son derece ağır sonuçlar içeren bu antlaşmanın maddelerinin kendi lehine yumuşatılması için Rusya ile uzlaşma yoluna gitmişse de Rusya buna yanaşmamıştır. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti son çare olarak Rusya’nın bölgedeki kazançlarından rahatsız olan Avrupa Devletleri’nden yardım istemek yoluna başvurmuştur.²¹

Ayastefanos Antlaşması’na en büyük tepkiyi Avusturya ve İngiltere vermiştir. Avusturya, Rusya’nın daha önce kendisiyle imzaladığı Peşte Antlaşmasını çiğnediğini ve kendisinin Balkanlardaki çıkarlarının dikkate alınmadığını görünce İngiltere ise, bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korumayı bırakarak bundan sonra kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti’nin yıkıntıları üzerine kendisi yerleşmeyi yeğlemiştir.²² Avusturya ve İngiltere Rusya’ya baskı yaparak anlaşmanın maddelerini kendi çıkarları doğrultusunda revize etmeye çalışmışlardır. İngiltere’nin savaş tehdidinde karşılık Rusya

¹⁶ I.Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi’nin özellikleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, “Meşrutiyet’te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan”, *TCTA*, C.IV, s.961-973.; Tarık Zafer Tunaya, “1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *TCTA*, C.I. s.27-39; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, Ankara, 1964.; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 6.Baskı, Çev. Metin Kıratlı, TTK. Bas. Ankara, 1996, s.149–168.

¹⁷ Kemal Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 69.

¹⁸ Gös. yer.

¹⁹ Ayastefanos Antlaşmasına göre; Osmanlı Devleti’ne bağlı Karadağ ve Sırbistan genişleyerek bağımsızlıklarını kazanıyor, Bulgaristan Prensiği kuruluyordu. Bosna- Hersek Avusturya ve Rusya’nın ortak denetimi altına giriyor, Dobruca bölgesi Romanya’ya bırakılıyordu. Rusya Doğu Anadolu’da Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Doğubeyazıt’ı alıyordu. Ülman, a.g.m, s. 282. bu konuda geniş bilgi için bkz. Gül Tokay “Ayestefenos’tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu “*Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999, s.190-197; Ateş, a.g.e., s.393-394; Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İmge yay.Ankara,1988, s.279; Armaoğlu, *19.Yüzyıl ...*, s.521–522.

²⁰ Rusya’nın böyle bir politika izlemesindeki temel amacı, Osmanlı yönetimindeki Slavların özgürlüğünden ziyade, kendisini Karadeniz’de tutsak tutan Boğazların kilidini açmaktır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından Sonra Rusya bu amaçla Panislavizm ve Panortodoks politikaları gütmeye başlamıştır. Yuluğ Tekin Kurat, “XIX.Yüzyılda Rusya’nın Balkanlardaki Panislavizm ve Panortodoks politikası karşısında Osmanlı Diplomasisi”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999, s.173-174.

²¹ Burçak, a.g.e., s.15; Tokay, a.g.m, s.192-193.

²² Sander, a.g.e., s. 280; Armaoğlu, *19.Yüzyıl ...*, s.523.

mecburen işbirliğine yanaşmış ve 13 Haziran–13 Temmuz 1878 tarihleri arası yapılan görüşmeler sonrası Berlin Anlaşması imzalanmıştır.²³

Berlin Anlaşmasından Avrupalı devletlerin temel beklentisinin, Osmanlı Devleti'nin haklarını korumak değil kendilerinin bölgedeki çıkarlarını devam ettirmek olduğu açıktır.

Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devlet adamlarının toprak kaybını engelleme çabalarına rağmen, büyük devletlerin buna ilgisiz kalmaları sonucunda Osmanlı Devleti 287.510 km² toprağını kaybetmiştir.²⁴ Bu durum doğal olarak Osmanlı Devleti'ni farklı ittifak arayışları içerisine sokmuştur.

II. Abdülhamit'in saltanatının başında yaşanan 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı, Osmanlı Devleti açısından bir nevi felaket dönemi olmuştur.²⁵ Bu savaşın sonucunda yaşananlar ise padişahı farklı arayışlara itmiştir. Padişah, ilk iş olarak Osmanlı Devleti'nin iç ve dış problemlerini kendi istediği biçimde şekillendirmek maksadıyla 14 Şubat 1878 yılında Meşrutiyet yönetimine son vermiştir.

II. Abdülhamit, büyük devletlerin artık Osmanlı toprak bütünlüğü için çaba harcamayacaklarını ve hatta Osmanlı Devleti'ni kendi çıkarları doğrultusunda paylaşmak istediklerini görmüştür. Gelişmeler bunun sadece büyük devletlere ait bir düşünce olmadığını, Balkanlarda Avrupa desteği ile oluşmuş devletlerin ve ülke içinde yaşayan farklı unsurlarında aynı düşüncelere sahip olduklarını göstermiştir.²⁶

II. Abdülhamit'in saltanatının ilk altı yılı önemli dış olaylar ve buna bağlı olarak da toprak kayıpları ile geçmiştir. Bu tarihten 1908'e kadar olan dış olayları daha iyi inceleyebilmek için bu dönemde Osmanlı'nın ilişkide bulunduğu ülkeleri iki gruba ayırmak gerekmektedir. Birinci grupta Avrupa ülkeleri, ikinci grupta ise Osmanlı'dan ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelen Balkan ülkeleri bulunmaktadır. Bu dönemde diğer Avrupa devletlerine güvensizlikten dolayı Almanya, Osmanlı Devleti'nin özellikle İngiltere ve Fransa'ya karşı denge sağlamak için kullanacağı önemli bir müttefik haline gelmiştir. Yine bu dönemde, kendi içinde sorunlar yaşayan Rusya ise hem bu iç problemi ve hem de daha önceleri Balkanlarda kendi çıkarları doğrultusunda alet olarak kullandığı milletlerin, bağımsız birer devlet haline gelmesinden dolayı, Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etme politikasından büyük oranda vazgeçmiştir.²⁷

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin dış politikada uyguladığı politikanın temel amacı, devletin kendi halinde kalmasını sağlamaktır. II. Abdülhamit'in dış müdahaleyi en aza indirmek, Osmanlı Devleti'nin yaralarını sararak, dış politikasını barış ve tarafsızlıkla yürütmek, iç ve dış politikanın birlikteliğini sağlamak²⁸ amacıyla olduğu söylenebilir.

II. Abdülhamit bu amaçlarına ulaşabilmek için farklı bir diplomasi yöntemi uygulamıştır. Dış devletlerin aralarındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak güç dengesi sağlamaya çalışmıştır.²⁹ Bu politikasını Balkanlar'da uygulayan II. Abdülhamit, Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı yayılma emeline engel olmak için onların aralarındaki

²³ Bu antlaşmaya göre; Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıkları onaylanmış, ancak toprak kazançları geri alınmıştır. Bulgaristan'ın sınırları küçültülmüş, bağımsızlık yerine özerklikle yetinmiştir. Bosna-Hersek'in egemenliği tekrar Osmanlı Devleti'nde olmak üzere yalnızca Avusturya'nın yönetimine bırakılmış, Doğu Anadolu'da Eleşkirt, Doğubayazıt yeniden Osmanlı Devleti'ne verilmiştir. Tokay ,a.g.m.,s.197-199.; Armaoğlu, *19.Yüzyıl...*, s.523-526.

²⁴ Armaoğlu, *19.Yüzyıl..* s.529; Versan,a.g.m, s.110–111.

²⁵ Selim Deringil, "II.Abdülhamid'in Dış Politikası", *TCTA,C.II İletişim Yay.İstanbul,1985* ,s.304.

²⁶ Cevdet Küçük , "II. Abdülhamid'in Dış Politikası", *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, İstanbul, Kasım 2000, s.115; Tokay, a.g.m. s.201.-202.

²⁷ Karpat, a.g.e., s. 73.

²⁸ Deringil, a.g.m. ,s.304.

²⁹ Ömer Turan, a.g.m. s.241.

anlaşmazlıklardan faydalanmıştır.³⁰ Fakat bu yöntemin kalıcı olması beklenemezdi. Bu yüzden padişah, devletin askeri, mali ve siyasi alanlarda kendi ayakları üstünde duramayacağını gördüğünden, devletin mutlaka büyük devletlerin desteğine ihtiyacı olduğunu farkındaydı.

Bu noktada ilk akla gelen ülke olan İngiltere'ye karşı II. Abdülhamit'in kuşkuları bulunmaktaydı. 1880'lerden başlayarak II. Abdülhamit'in temel düşüncesi haline gelen İngiltere kuşkusunun nedeni 4 Haziran 1878'de yapılan Kıbrıs Konvansiyonu'dur. Giderek güçsüzleşen Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın Boğazlara girmesini engelleyecek gücü olmadığına kanaat getiren İngiltere, Hindistan sömürge yolunu güven altına almak için Kıbrıs'ı³¹ almayı ve Doğu Anadolu'da İngiliz konsoloslukları açmayı tasarlamıştır. Bu istekler II. Abdülhamit'in hiç hoşuna gitmemesine rağmen Rusya'ya karşı İngiltere desteğini kaybetmemek için bu istekleri kabul etmek zorunda kalmış ve Kıbrıs, İngiltere'ye kiralanmıştır. Ancak II. Abdülhamit bunun karşılığında Kıbrıs Konvansiyonu'nda yer alan hükümlerin geçici olmasını istemiştir.³²

İngiltere'ye karşı olan şüphelerinden dolayı II. Abdülhamit, diğer devletlerle iyi ilişkiler kurarak veya bu devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları kullanarak, uluslararası arenada Osmanlı Devleti'ne bir güç dengesi sağlamaya çalışmıştır.

Örneğin Fransa'nın, İngiltere'nin Mısır'ı alması sonucu buradaki imtiyazlı konumunu kaybetmesini kullanan II. Abdülhamit, Fransa ve İngiltere'yi Mısır'da karşı karşıya getirirken, Mezopotamya ve Basra Körfezinde de İngiltere ve Almanya'yı karşı karşıya getirmiştir. Bu bölgeye yapılmak istenen ve Almanya'nın Doğu'ya açılma siyasetinin bir yolu olan Berlin-Bağdat demiryolu İngiltere'nin çıkarlarına ters düştüğünden büyük tepki çekmişti. Buna karşın Anadolu³³ ve Bağdat Demiryolları Osmanlı-Alman dostane ilişkilerinin geldiği noktayı gösteren önemli bir örnektir ki o dönemde Osmanlı Devleti'nin denge politikası açısından Almanya gibi büyük bir güce ihtiyacı vardı. Dolayısıyla bu şartlar Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında yer almaya zorlamıştır. Bu bağlamda, Almanlarla siyasi ve iktisadi münasebetlere geçmeyi uygun bulan Osmanlı diplomasisi için Berlin-Bağdat Demiryolu projesi buna oldukça uygun bir adımdı.³⁴

II. Abdülhamit, bu süreçte Alman ittifakından beklentisini, Alman ekonomisinden ve teknolojisinden yararlanmak olarak belirlemiştir. Bunu yaparken de İngiltere'nin gücünden

³⁰ Küçük, a.g.m. s.118.

³¹ Kıbrıs sorunu ile ilgili bkz. Faruk Sönmezoğlu, "Tanzimattan Lozan'a Kıbrıs Sorunu", *TCTA*, C.II, s. 308-312.

³² Deringil, a.g.m. s.305.

³³ II. Abdülhamit'in tahta geçmesinden önce yapımına başlanan Anadolu Demiryolu 1892'de Ankara'ya ulaşmıştır. Murat Özyüksel, *Osmanlı Alman ilişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul,1988, s.26. Bu demiryolunun çalışmaları devam ederken II. Abdülhamit demiryolunun Bağdat'a kadar uzatılmasını istemiştir. Böylece eski Osmanlı ticaret yolları tekrar canlanacak ve ekonomik açıdan önemli kazanç sağlayacaktı. Özellikle İngiltere'nin Mısır'daki nüfuzunu kırmak isteyen II. Abdülhamit Hicaz'a kadar uzanan bir demiryolu projesi ile bu amaçlara ulaşabilirdi. Hicaz vali ve kumandanı Osman Nuri Paşa 1884'te padişaha sunduğu raporda Şam, Hicaz ve Yemen arasına dönecek şimendifer ve telgraf hatları vasıtasıyla, Hicaz ve Yemen vilayetlerinin dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı korunabileceğini bildirmiştir. Aynı şekilde bir Osmanlı Subayı olan Süleyman Şefik Bey ise Sultan'a sunduğu Seyahatnamesinde buna benzer ifadeler kullanmıştır. Ufuk Gölsoy, *Hicaz Demiryolu*, İstanbul, 1994, s.33, 35. Böylelikle 1 Eylül 1900 tarihinde Hicaz Demiryolu'nun inşasına başlamıştır. Vedat Eldem, *Osmanlı Devleti'nin İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türkiye İş Bankası Yay. byy. 1970, s.164. Fakat sanayileşmenin paralelinde Avrupa Devletleri arasındaki mücadelelerde Ortadoğu çok önemli hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu hattı Medine'ye kadar uzatması isteği gerçekleşmemiştir. Dağılma sürecinde Hicaz Bölgesi'ndeki nüfuzu iyice azalmıştır. Mustafa Turan, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı'nın Dış Politikasında Ortadoğu'nun Önemi ve Hicaz Demiryoluna Dair Bir Belge", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.I, Sayı:3, Kasım 1997, s.143-145.

³⁴ E.Ziya Karal,*Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Yay., Ankara ,1983, s.218.

çekindiğinden dolayı oluşan üçlü ittifaka girmeyi ve Avrupa’da olası bir genel savaşa katılmayı da doğru bulmuyordu. Bu yüzden, Avrupa dengesini bozmayacak ve barışçıl bir politika içinde Alman ittifakından yana olduğunu belirtmiştir.³⁵

II. Abdülhamit diğer yandan Rusya’nın izlediği Panislavist politikaya karşı İslamcı bir politika (panislamist) izlemeye başlamıştır.³⁶ Tanzimat Dönemi’nde başlayan “Osmanlıcılık” ilkesi ile dini ayırım yapılmadan coğrafi kökenlere bağlı olarak bir tebaa anlayışı tanımlanmaktaydı. Ancak, II. Abdülhamit Dönemi’nde bu tersine dönmüş ve halk dini temellere göre sınıflandırılmıştır. Aslında, II. Abdülhamit’in dine bakışı politiktir ve kendinden önceki padişahların Halifelik vasıflarını yeterince ortaya çıkarmadıklarını düşünmüştür. Özellikle Arap Eyaletleri başta olmak üzere Müslüman topluluklar ile bağları güçlendirmeye çalışarak devletin birlik ve bütünlüğünü koruyabilmek adına tek silah olarak gördüğü “İslam Birliği” politikası gütmüştür.³⁷

Bu politikası sonucu bilinçlenecek İslam dünyasının Batı için ciddi bir tehdit oluşturacağını düşünen ve bu doğrultuda Panislamist bir politika uygulayan II. Abdülhamit, bu politika doğrultusunda bazen Endonezya’da olduğu gibi diplomatik yollardan Müslümanlara yardım ederken, bazen de Filipinler’de olduğu gibi Müslümanlara sükunet tavsiye etmiş ve hatta Çin’deki Müslümanlarla dahi ilgilenmiştir. Bütün bu teşebbüslerin bir yönü de Halifeliğin nüfuzunun kullanıldığını göstermek olmuştur.³⁸

II. Abdülhamit’in, Halifelik kurumunu ön plana çıkararak yürüttüğü bu politika büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve özellikle Arapların Osmanlı’ya karşı kışkırtılıp birleştirilmelerinin engellenmesinde önemli rol oynamıştır. Fakat bu durum da Avrupa Devletleri’nin, Hıristiyan tebaaya eşit muamele yapılmadığı yönündeki baskılarına sebep olmuş ve Osmanlı iç işlere müdahale yoğunlaşmıştır. Ermeni Meselesi de böylelikle başlamış, başta İngiltere olmak üzere Avrupa Devletleri’nin Ermeniler lehine ıslahat yapılması teklifini II. Abdülhamid şiddetle reddetmiştir.³⁹

1908- 1914 Yılları Arası Osmanlı Dış Politikası

1908’e kadar olaylar bu şekilde cereyan ederken, 1908 Jön Türk hareketi ve sonrasındaki gelişmeler Osmanlı Devleti’nin geleceği açısından önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.⁴⁰ Osmanlı Devleti üzerindeki çıkar çatışmaları iyice artmış ve bu dönemde II. Abdülhamit, Almanya’nın girişimlerini diğer ülkelere oranla, Osmanlı’nın çıkarlarına daha uygun bulmuştur. Bu doğrultuda, Almanya’nın da II. Abdülhamit rejimini desteklediği görülmektedir. Bunun yanı sıra bu dönemde, Jön Türklerin Avrupa’daki faaliyetleri sonucu İttihat-Terakki aydınları Osmanlı’ya getirmek istedikleri düzenin uygulamalarını burada görme imkanı bulmuşlardır.⁴¹ Meşrutiyet idaresini tekrar yürürlüğe koyma çabasını sürdürürlerken II. Abdülhamit’in yönetimini hep eleştirmişlerdir. İç siyasetin dış politikayı direk etkilediğini düşündükleri için Meşrutiyeti ilan edip yönetimi padişahattan almak ve orta sınıfa geçirmek

³⁵ Küçük ,a.g.m., s.121.

³⁶ Kurat,a.g.m. s.177.

³⁷ Küçük ,a.g.m.,s.123.

³⁸ Karpat, a.g.e., s.81.

³⁹ Küçük a.g.m.,s,124-125. Berlin Anlaşması’nın 61. Maddesi’nde Osmanlı Devleti’nin, Ermeniler için ıslahat yapması ve Ermenilerin, Kürtlere ve Çerkezlere karşı güvenliğini sağlaması öngörülüyordu. Bu hüküm özellikle İngiltere’nin 1878 den sonra Osmanlıyı zayıflatmak için istismar yolunu açmış ve Anadolu’da kendine tampon bölgeler isteme politikasının aracı olmuştur. Ermeni sorunu için bkz. Esat Uras, *Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1976.

⁴⁰ *Türk Dış Politikası Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, 2.Baskı Der Yay. İstanbul, 2001 s.34.

⁴¹ Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul, 1979,s.78.

amacındaydılar.⁴² İttihat-Terakki'nin Meşrutiyetin ilanına kadar belirgin bir dış politika anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Onlar dış politikada Avrupa'daki hassas dengeyi bozmamayı ve üçlü ittifak ile üçlü itilaf arasında tarafsız kalmayı doğru buluyorlardı.

İttihat-Terakki, büyük devletlerin önerdikleri sistem olan Meşrutiyet'i ilan etmekle devletin bölünmesini kolaylaştıracak bölgesel projelerinin tamamen ortadan kalkacağı inancı içindeydi. Aynı zamanda Almanya yanlısı II. Abdülhamit'in rejimine son verdikten sonra İngiltere yanlısı bir yönetim getirmeyi amaçlamışlardır.⁴³

Bu umut ve beklentilerle 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet⁴⁴ ilan edilmiş ve II. Abdülhamit Kanun-u Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Fakat umulan olmamış ve 5 Ekim 1908'de Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan etmiştir. Girit Meclisi Yunanistan'a bağlanma kararı almış, 5 Ekim'de Avusturya-Macaristan Bosna Hersek'i ilhak etmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti Balkanlar'daki olayları durdurmak için İngiltere'nin desteğini alarak, Bulgarlar dışındaki Balkan Devletleri ile anlaşma zemini aramaya başlamıştır. İttihat-Terakki ileri gelenleri İngiltere'nin Meşrutiyet yönetimini memnurlukla karşıladığını düşünmüşlerdi.⁴⁵ Fakat İngiltere dışişleri bakanı Grey'in şu sözleri bu durumdan İngiltere'nin hiçte memnun olmadığını açıkça göstermekteydi. “Eğer Türkiye Meşrutiyeti kurar, bunu ayakları üzerinde tutmayı başarır ve kendisi güçlenirse bunun sonuçları şu an bizim hiçbirimizin göremeyeceği noktalara ulaşacaktır. Mısır'daki etkisi müthiş olacağı gibi Hindistan'da da etkileri hissedilecektir... Eğer Türkiye şimdi bir parlamento kurar ve hükümetini etkilerse, Mısır'da anayasa ve meşrutiyet talebi çok güçlenecektir ve bizim bu talebe karşı direnme gücümüz çok azalacaktır.”⁴⁶

Bu açıklamada görüldüğü gibi İngiltere, Osmanlı Devleti'ndeki meşrutiyet yönetiminden kendi çıkarlarına vereceği zarar açısından hiç memnun değildi. Daha İttihat-Terakki'nin etkinliği ortaya çıkmadan, bu sistem Osmanlı'da başarıya ulaşırsa kendi sömürgelerinde de örnek teşkil edeceğinden endişe duymaktaydı.

Bu duruma karşın, İngiltere yanlısı politikalar izleyen İttihat Terakki, İngiltere ile anlaşma yolu aramaktan vazgeçmemiş fakat bu girişimlerinde hep başarısız olmuştur.⁴⁷

Bunların yanı sıra, Alman yanlısı olarak bilinen II. Abdülhamit'in yönetiminin devrilmesi sebebiyle Almanya'nın Meşrutiyet karşıtı olması beklenirdi, fakat onlar, Almanya'da yetişmiş veya Alman subaylarının yetiştirdikleri Türk subaylarına güvenmekteydiler ve Meşrutiyetinde ağırlıklı olarak bunlar tarafından gerçekleştirildiğine inanmaktaydılar ki bu noktada Meşrutiyete destek vermişlerdir. Fransa ise Meşrutiyetin, Fransa Kültürü ile beslenen

⁴² Feroz Ahmad, “İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)”, *TCTA, C.II*, s.293. Orhan Koloğlu, “İttihat-Terakki Partisinin Dış Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999, s.233.

⁴³ Ömer Turan, a.g.m. s.242.

⁴⁴ Bu dönemde Osmanlı Devleti kendi içinde bir bunalım yaşarken Balkanlar da durum çok karışıktır. Avusturya ve Rusya'nın yayılmacı isteklerinin çatışması, Yunanistan Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki çekişmeler “Makedonya” meselesi gibi sorunlar hep Osmanlı Devleti ile ilgilidir. İngiltere Kralı ve Rus Çarı 9-10 Haziran 1908 de Reval'da buluşup Avrupa'nın bu sorunları üzerinde görüşmüşlerdir. Birçok konunun görüşüldüğü Reval'da Makedonya ile ilgili düzenlemelerin yapılması kararı İttihat-Terakki yöneticilerini büyük bir korkuya düşürmüştür. Bu yüzden bir an önce Meşrutiyet'i ilan edip Osmanlı Devleti'ni dağılmaktan kurtarmalıydılar. Armaoğlu, *19. Yüzyıl...*, s.600-601; II. Meşrutiyet'in ilanı ve uygulamaları ile ilgili geniş bilgi için bkz. E.E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev. N.Ülken, İstanbul, 1972; Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, 2. Baskı, İstanbul, 1996.

⁴⁵ Koloğlu, a.g.m. ,s.234-235.

⁴⁶ Feroz Ahmad, “İttihat-Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)”, *TCTA, C.II*, s.293.

⁴⁷ Koloğlu, a.g.m., s. 235. 1909 yazında çok sayıda politikacı ve iş adamlarının katılımıyla düzenlenen Avrupa gezisi sırasında başlarındaki cemiyetin en yetkili üyesi Talat Paşa'nın İngiltere ile anlaşma çabası da boşa gitmiştir.

Genç Türk aydınları tarafından ilan edildiğini bildiğinden bu konuda hiçbir endişe duymamaktaydı.⁴⁸

Rusya Meşrutiyet'ten memnun gibi görünmeye çalışmıştır ki onun derdi, boğazlardan Rus savaş gemilerini serbestçe geçirme ve Balkanlardaki Slav propagandasını devam ettirmektir. Rusya'nın bir diğer beklentisi de Bosna Hersek'i ilhak etmek ve Sırbistan'ı, Bulgaristan'la paylaşma isteğiydi. Nitekim Rus ve Avusturya Dışişleri Bakanları bir araya gelip Bosna-Hersek'in ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Girit'in Yunanistan'a ilhakı ve Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçebilmesi hususlarını görüşmüşler⁴⁹ ve Boğazlar dışındaki konularda kısa süre de mutabakata varmışlardır. Osmanlı Devleti'nde, içinde bulunduğu durum sebebiyle tüm bu oldubittileri kabul etmek zorunda kalmıştır.⁵⁰

31 Mart 1909'da çıkan ayaklanma ile II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra, İttihat-Terakki yönetiminin ne İngiltere'ye, ne de başka bir devlete güçlük çıkarmaya niyeti yoktu. Tüm beklentisi kendi ıslahat programını kabul ettirmek ve varlığını devam ettirmektir.⁵¹ İttihat-Terakki ileri gelenleri, II. Abdülhamit'in sadece Almanya'ya yöneldiğini düşünüyor ve kendileri aynı hataya düşmemek için, uluslararası ilişkilerde dengeli bir politika izlemeye çalışıyorlardı. Fakat bunda başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Aslında ulusal çıkarları ön planda tutarak, İngiltere'ye biraz daha fazla taraftarmış gibi görünseler de, bu devletin Irak üzerinde denetim kurmasına da tepki göstermişler, bu sorunda 1909 ve sonrasında Osmanlı'yı İngiltere'den soğutan bir etken olmuştur. Bu dönemde ihtiyaç duyulan dış borç meselesinde, Fransa'nın Türk maliyesi üzerinde denetim kurmak istemesi şeklindeki olumsuz tutumu, bu borç sorununu çözen Almanya'ya⁵² yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir.

1911 yılına gelindiğinde, ortaya çıkan Trablusgarp meselesi devleti oldukça zor durumda bırakan bir sorun olmuştur. 1870'de milli birliğini tamamlayan ve kendine sömürgeler arayan İtalya için en uygun yer Osmanlı Devleti'nin elindeki Trablusgarp'tı ve bu amacını gerçekleştirmek için 28 Eylül 1911'de Trablusgarp'ta işgal hareketine girişmiştir.

İttihatçılar sorunun, Balkanlar'daki hassas durum nedeniyle barışçı yollardan çözümlenmesi beklentisi içindeydiler ve Batılı büyük devletlerin İtalya'yı engelleyeceklerini umuyorlardı ki beklenen olmamıştır. Almanya İtalya'yı bloğundan kaçırmamak, İngiltere ve Fransa ise bloklarına katmak amacıyla İtalya'yı desteklemişlerdir. Böylelikle Osmanlı Devleti Trablusgarp'ı⁵³ kaybetmiştir. Yapılan Uşi Anlaşması ile buraya ek olarak, 12 Ada'nın yönetimi de İtalya'ya bırakılmıştı.

1911-1912 yılları Avrupa Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'nin tamamen dışlandığı bir dönem olmuştur.⁵⁴ Yaşanan bu hayal kırıklığını Sadrazam Mahmut Şevket Paşa şöyle dile getirmiştir: "*Evimizde güven içinde oturuyorduk kapılar, pencereler sonuna kadar açıldı... ve birden birisi içeri girip bir eyaletimizi çaldı. Hukuk nerede? Avrupa'nın verdiği söz nerede?*"⁵⁵

İttihat-Terakki devleti kurtarmaya çalışırken, büyük güçler aralarındaki çatışmaları Osmanlı Devleti'nin toprakları ile gidermeye çalışıyorlar, hatta bloklarına çekmeye çalıştıkları devletlere de Osmanlı toprakları üzerinde vaatlerde bulunuyorlardı.

⁴⁸ Turan, a.g.m., s. 243.-244.

⁴⁹ Y.Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, C.I, Kısım 2, 3.Baskı, TTK Yay. Ankara, 1983, s. 94-95.

⁵⁰ Armaoğlu, *19. Yüzyıl ...*, s.617.

⁵¹ Ahmad, a.g.m.,s.234.

⁵² Cavit Bey 1910 Eylülünde Berlin'e gitmiş ve Almanya, Osmanlı Devleti'ne borç vermeyi kabul etmiştir. Koloğlu a.g.m. s. 245-246; Ahmad , a.g.m., s.295.

⁵³ Koloğlu, a.g.m. s. 246.

⁵⁴ Turan, a.g.m. s.247

⁵⁵ Feroz Ahmad, *İttihat-Terakki, 1908-1914*,Çev. N.Yavuz, Kaynak Yay. İstanbul, 1984, s.166.

Örneğin bu dönemde, Balkanlı devletlerarasında ortaya çıkan anlaşmazlığı ve olası bir savaşın eşliğine gelinmesini, kendi çıkarları aleyhine gören Avrupalı büyük devletlerin yönlendirmeleri ve Balkanlı devletlere verdikleri garanti sonucu bu devletler aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak, güçlerini birleştirip Osmanlı'ya savaş ilan etmişlerdir (13 Ekim 1912).⁵⁶ Balkan Savaşları olarak bilinen bu savaşın ilk etabı, Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Bu savaşın sonunda düzenlenen Londra Konferansı'nda Arnavutluğun bağımsızlığı tanınmış, Ege adalarının Yunanistan'a ve Edirne'nin de Bulgarlara verilmesine karar verilmiştir. Balkan Savaşı çıktıktan sonra 29 Ekim 1912'de Sadrazamlığa İngiliz yanlısı olarak bilinen Mehmet Kamil Paşa getirilmişti. Fakat İttihatçılar Edirne'nin Bulgaristan'a verileceğinin duyulması üzerine bu hükümeti de devirip 23 Ocak 1913'te yönetime el koymuşlardır.⁵⁷ Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı Devleti Avrupa Topraklarının % 83'ünü kaybetmiştir.⁵⁸

Bu olaylar sonucu İttihat-Terakki, özellikle Enver Paşa, İngiltere ve Fransa nezdinde gerçekleştirilen ittifak girişimlerinde başarısız olunmasının da etkisi ile Osmanlı Devleti'nin dış sorunlarının çözümlenmesi için farklı bir ittifaka, yani Alman ittifakına yönelmeye başlamıştır.⁵⁹

Görüşmeler sonucunda 2 Ağustos 1914 de Türk-Alman ittifakı imzalanmış⁶⁰ ve bir oldubitti ile 29-30 Ekim gecesi Rusya'nın Odessa ve Sivastopol kıyılarının bombalanması sonucu, Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiğinden itibaren çıkarları, Avusturya ve Almanya çıkarlarına bağımlı kalmıştır.

Savaşa katılma kararı esas olarak, İttihatçı liderlerin, özellikle Enver, Sait Halim ve Talat Paşa'nın eseridir. Almanya ile savaşın başlamasından hemen sonra yapılan gizli ittifakın, İttihatçılar bakımından temel gayesi, 1878'de Rusya'ya verilen ve 1912-1913 Balkan Savaşlarında kaybedilen toprakların alınması idi. Savaş kararını bu İttihatçı liderler kimseye danışmadan almışlardı. Tedbiren de, Ekim ayına kadar Meclisi kapalı tutmuşlardır. Çünkü Meclisin ve de halkın büyük bir kısmı savaşa girmek istemiyordu. Fakat Enver, Sait Halim ve Talat Paşaların düşüncesi farklı idi. Onlara göre İtilaf Devletleri, nasıl olsa ileride Osmanlı topraklarını bölüşmek isteyeceklerdi. Bu yüzden bu liderler, savaşı kuvvetli görünen merkezi devletlerin kazanacağını düşünerek onların tarafında savaşa katılmayı, kendi çıkarlarına uygun görmüşlerdir.⁶¹

Almanya kurnazca yaptığı plan sayesinde birçok kişiyi, Osmanlı'ya karşı gerçek dostluk duyguları beslediğine inandırmıştı. Oysa gerçek amacı, Osmanlı Devleti'ni Rusya ve İngiltere'ye karşı askeri bir baskı olarak kullanmaktı.⁶²

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Avusturya cephesindeki Rus baskılarını azaltmak üzere gittiği Doğu Cephesinde, 1915 Ocak'ında Sarıkamış felaketini yaşamış, bunun yanında

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. *Halil Menteş'in Anıları*, Yay. Haz. İsmail Arar, İstanbul, 1986; Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, Çev. Adnan Cemgil, byy. 1982, s.140-150.

⁵⁷ Turan ,a.g.m.,s. 250.

⁵⁸ Yuluğ Tekin Kurat, "Çanakkale Savaşı'na Varan Gelişmeler", *Çanakkale Savaşları'nın Askeri ve Siyasi Yönü Sempozyumu Bildirileri*, Der. Mete Tunçay, ODTÜ, Ankara, 1987, s.7.

⁵⁹ Koloğlu, a.g.m s.236.

⁶⁰ Bu ittifaka göre:

-İki devlet Avusturya ile Sırbistan arasında çıkan bir anlaşmazlığa tam bir tarafsızlık göstereceklerdi.

-Rusya ve Avusturya savaşa tutuşurlarsa, Almanya Avusturya'nın yardımına gitmek zorunda kalırsa Osmanlı Devleti de savaşa girecektir.

-Osmanlı Devleti tehdit altında kalırsa, Almanya, Osmanlı Devleti'ni silahlı olarak savunacaktır.

-İttifak 1918 yılı sonuna kadar geçerli olacaktır. Geniş bilgi için bkz. Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II. , Kısım IV, Ankara, 1991,s. 626-658; Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl ...*, s.108.

⁶¹ Karpat, a.g.e., s. 94.

⁶² a.g.e., s.94-95.

Çanakkale Cephesinde gerçekleşen Çanakkale Savaşlarında Mustafa Kemal önderliğindeki Türk kuvvetlerinin zaferi sonucu itilaf kuvvetleri Boğazları geçememişlerdir. Fakat bu galibiyet sevinci fazla uzun sürmemiş ve savaş ittifak kuvvetlerinin aleyhine dönmeye başlamıştır. 1917 yılında Rusya'nın savaştan çekilmesi ile Osmanlı Devleti umutlanmış ve tüm gücü ile kaybettiği toprakları geri almak amacıyla Kafkasya'da ilerlemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, 1878'de kaybettiği Kars ve Ardahan'ı Brest Litovsk Antlaşması ile geri almışsa da bu savaşın sonucunu değiştirmemiş ve I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti müttefikleri ile birlikte mağlup olmuştur.⁶³ Osmanlı Devleti ateşkes önerisinde bulunduğu ise İngilizler, müttefikleri ile savaş boyunca yaptıkları gizli anlaşmalara⁶⁴ göre kendi tekliflerini kabul ettirerek Osmanlı'ya 30 Ekim 1918⁶⁵ tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalatmışlardır. Osmanlı Devleti bu mütarekeye imzalamakla bir bakıma fiilen varlığını sona erdirmiş ve Osmanlı Devleti'nin bu tarihten itibaren izlediği teslimiyetçi politikası, 1922 yılında tamamen tarihi sahnesinden çekilmesine kadar sürmüştür.

Sonuç

Osmanlı Devleti, özellikle son yarım asrında gerek iç politikasını, gerekse de dış politikasını kendi inisiyatifi dışında meydana gelen olaylar doğrultusunda yönlendirmek zorunda kalmıştır. Nitekim bu dönemde, Avrupa Devletlerinin artan emperyalist faaliyetleri sonucu, her biri daha fazlasına sahip olmak arzusuyla hareket etmekteydiler.

Bu durum, özellikle Osmanlı topraklarını tehdit eden bir mahiyet arz etmekteydi. Örneğin, İngiltere ve Fransa aralarındaki bu türden rekabette, Osmanlı Devleti'nin elindeki bazı topraklarını paylaşarak uzlaşmaya varmışlardı. Yine İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Rusya sınırındaki topraklarının bütünlüğünü koruyarak Rusya'nın İngiliz sömürgelerine ulaşmasını da engelleyip bölgedeki gücünü muhafaza edebilmiş ve böylece dünya dengesini, kendi lehinde elinde tutabilmiştir. Osmanlı Devleti ise tüm bu gelişmelere rağmen İngiltere gibi güçlü bir devletin sayesinde yok olmaktan kurtulabileceğine inanmıştı.

1871 yılında Almanya Milli Birliği'nin kurulması ve Almanya'nın Avrupa siyasetinde ve emperyalizm eylemlerinde etkin rol oynaması Avrupa diplomasisinde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Avrupa'nın büyük bir savaşa doğru sürüklenmesine sebep olmuştur.

Berlin Anlaşmasından sonra Osmanlı diplomasisinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu anlaşmada, savaşan taraflar adeta seyirci konumuna gelmiş ve büyük devletler ve özellikle de İngiltere, oldukça büyük kazançlar elde etmiştir.

Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıllardır sürdürdüğü denge politikası da değişmeye başlamıştır. Çünkü İngiltere, Berlin Kongresinden sonra Rusya'ya karşı koruduğu Osmanlı toprak bütünlüğü politikasından vazgeçmiştir. Bu durum Osmanlı'nın o dönemde uyguladığı dış politikasında önemli değişimler meydana getirmiştir.

II. Abdülhamit İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni, kendi çıkarları doğrultusunda Rusya'ya karşı işbirliği için kullandığını düşünmekteydi. Bu nedenle o, Osmanlı'dan hiçbir beklentisi olmadığını düşündüğü Almanya ile yakınlaşma yoluna gitmiştir. II. Abdülhamit'in iktidarının sonlanması sonucu yönetimi devralan İttihat-Terakki Partisi ise, önceleri II. Abdülhamit'in bu politikasını şiddetle eleştirmiş ve kurtuluşun Meşrutiyet yönetimi ile

⁶³ I.Dünya Savaşı ile ilgili bkz. Renouvin, *a.g.e.*

⁶⁴ Bu anlaşmalar ile geniş bilgi için bkz. Mediha Akarslan, "Osmanlı'yı Yağma Yarışı", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 28, Haziran 1996, s. 3-18; Akşin, *a.g.e.*, s.19-23.

⁶⁵ Mondros Mütarekesi ile ilgili geniş bilgi için, bkz. Ali Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I., MEB.Yay. İstanbul, 1991, s. 1-150; Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, TTK Bas. Ankara, 1991,s.26-35; Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3.baskı Ankara, 1995, s.7-19.

İngiltere'yle yakınlaşmada olduğunu düşünmüştür. Ancak bir süre sonra, büyük devletlerin özellikle, İngiltere'nin Osmanlı'yı yok etmek amacıyla olduğunu anlamışlar ve onlar da Abdülhamit gibi Almanya işbirliğine gitmişler ve hatta onun müttefiki olarak ve Osmanlı'yı kurtarmak, eski gücüne kavuşturmak amacıyla I. Dünya Savaşına girmişlerdir. Fakat bu amaçlarını gerçekleştiremedikleri gibi bu politikaları Osmanlı Devleti açısından bir son olmuştur.

Kaynakça

- Akarşlan, Mediha, "Osmanlı'yı Yağma Yarışı", *Tarih ve Medeniyet*, sayı. 28, Haziran 1996.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, TTK. Bas. Ankara, 1997.
-, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*, C.I, 8.Baskı, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1992.
- Bayur, Y. Hikmet, *Türk İnkılâp Tarihi*, C.I, Kısım 2, 3.Baskı, TTK Yay. Ankara, 1983.
-, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II. , Kısım IV, Ankara, 1991.
- Bleda, Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul, 1979, s.78.
- Burçak, Rıfık Salim, *Siyasi Tarih (Ders Notları)*, Ankara, 1984.
- Deringil, Selim, "II.Abdülhamid'in Dış Politikası", *TCTA*, C.II İletişim Yay. İstanbul, 1985.
- Eldem, Vedat, *Osmanlı Devleti'nin İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türkiye İş Bankası Yay. byy. 1970.
- Erdoğan, Tayfur, "1826 Paris Kongresi-1878 Berlin Kongresi arasında Osmanlı Dış Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç*, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK Bas. Ankara, 1999.
- Feroz Ahmad, "İttihat ve Terakki'nin Dış Politikası (1908-1919)", *TCTA*, C.II.
-, *İttihat-Terakki, 1908–1914*, Çev. N.Yavuz, Kaynak Yay. İstanbul, 1984.
- Gölsoy, Ufuk, *Hicaz Demiryolu*, İstanbul, 1994.
- Halil Menteş'in Anıları*, Yay. Haz. İsmail Arar, İstanbul, 1986.
- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, TTK Bas. Ankara, 1991.
- Karal, E.Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Yay., Ankara, 1983.
- Karpat, Kemal, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Koçak, Cemil, "Meşrutiyet'te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan", *TCTA*, C.IV.
- Kodaman, Bayram, "Şark Meselesi", *Prof Dr. Abdülhaluk N. Çay Armağanı*, C.I Ankara, 1998.
- Koloğlu, Orhan, "İttihat-Terakki Partisinin Dış Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç*, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, TTK Bas. Ankara, 1999.
- Kurat, Yuluğ Tekin, "Çanakkale Savaşı'na Varan Gelişmeler", *Çanakkale Savaşları'nın Askeri ve Siyasi Yönü Sempozyumu Bildirileri*, Der. Mete Tunçay, ODTÜ, Ankara, 1987.
-, "XIX.Yüzyılda Rusya'nın Balkanlardaki Panislawizm ve Panortodoks politikası karşısında Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç*, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler, TTK Bas. Ankara, 1999.

- Küçük , Cevdet, “II. Abdülhamid’in Dış Politikası”, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli (II)*, İstanbul, Kasım, 2000.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 6.Baskı, Çev. Metin Kıratlı, TTK. Bas. Ankara, 1996.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, Ankara, 1964.
- Ortaylı, İlber, “Osmanlı Diplomasisi ve Dış İşleri Örgütü”, *TCTA*, C.I.
- Özyüksel, Murat, *Osmanlı Alman ilişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul,1988.
- Ramsaur, E.E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev. N.Ülken, İstanbul, 1972.
- Renouvin, Pierre, *Birinci Dünya Savaşı 1914–1918*, Çev. Adnan Cemgil, byy. 1982.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Yay. Ankara,1988.
- Sonyel, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 3.baskı, Ankara, 1995.
- Sönmezoğlu, Faruk, “*Tanzimattan Lozan'a Kıbrıs Sorunu*” , *TCTA*, C.II.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I., MEB.Yay., İstanbul, 1991.
- Tokay, Gül, “Ayestefenos'tan Berlin Antlaşmasına Doğu Sorunu”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Hürriyetin İlanı*, 2. Baskı, İstanbul, 1996.
-, “1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *TCTA*, C.I.
- Tuncer, Hüner, “Viyana Kongresi, “Doğu Sorunu” ve Büyük Güçler”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999.
- Turan, Mustafa, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı'nın Dış Politikasında Ortadoğu'nun Önemi ve Hicaz Demiryoluna Dair Bir Belge”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.I, Sayı:3, Kasım 1997.
- Türk Dış Politikası Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, 2.Baskı Der Yay. İstanbul, 2001.
- Türkgeldi, Ali Fuat, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948.
- Uras, Esat, *Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul,1976.
- Ülman, Haluk, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *TCTA*, C.I, İletişim Yay. İstanbul bty.
- Versan, Vakur, “Osmanlı Devletinde Tanzimattan Sonra Batı Devletleri Hukukunun Benimsenmesi”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999.
- Yurdusev, Nuri -Esin Yurdusev; “Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 yıllık Süreç, 15–17 Ekim 1997 Sempozyuma sunulan Tebliğler*, TTK Bas. Ankara, 1999.